

Pahuus, M. (1988). Livsverdenens ubestemmelighedskarakter. *Philosophia*, 17, 1-2, pp. 13-25.

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

Mogens Pahuus

Livsverdenens ubestemthedskarakter i fænomenologien og i livsfilosofien.

I. Indledning.

Begrebet livsverden er det begreb, hvormed der i den fænomenologiske bevægelse lægges afstand til bevidsthedsfilosofien.

Bevidsthedsfilosofien opfatter mennesket som et væsen, der er noget i sig selv, uafhængigt af den verden, det står i, og den opfatter den menneskelige aktivitet eller livsudfoldelse som havende sit tyngdepunkt i subjektet, således at verden blot bliver en ansamling genstande, som det har over for sig — i erkendelse og handlen.

Heroverfor er det fænomenologiens grundtanke, at mennesket ikke er noget i sig selv, men kun er til, for så vidt det forholder sig til noget, for så vidt det står i forhold til andet, er involveret. Hvad angår erkendelsen, hævder fænomenologien således, at enhver erkendelse — inklusive al videnskab — er opbygget på grundlag af en oprindelig og umiddelbar erfaring af og leven i verden. Det er et udtalt mål for mange fænomenologer at udforske denne oprindelige kontakt med verden, der til en vis grad er overdækket og tildækket af den dagligdags og videnskabelige forståelse og tolkning af menneskets forhold til verden¹). Ifølge den videnskabelige forståelse må kontakten med verden opfattes som en kontakt med en gruppe ganske bestemte objekter, der forefindes i et objektivt eksisterende rum og tid, hvori også det legeme, der er den perciperendes eller subjektets legeme, befinder sig. Merleau—Ponty udtrykker det ved at sige, at man — i videnskaben — forstår sit forhold til verden som en kontakt med konstituerede ting, mens disse — efter hans mening — i virkeligheden først er blevet skabt for en selv gennem ens egen kontakt med dem. Merleau—Pontys synspunkt er ikke en form for idealisme. Vi skaber naturligvis ikke tingene, men vi skaber begreberne om tingene og vor opfattelse af dem. De begreber om tingene, der udgør common sense og videnskaberne, er begreber og opfattelser, som er afledte og sekundære i forhold til mere oprindelige begreber. Tingene er i sig selv ganske bestemte ting, men de er det ikke oprindeligt for os — i vor opfattelse af dem. Et tilsvarende synspunkt formulerer Heidegger på denne måde: mennesket — eller Dasein, som han kalder det — opfatter for det meste sig selv og sin væren—i—verden ud fra dét værende, som det ikke selv er, men som møder det i eller inden for dets verden, d.v.s. ud fra tingene og deres form for væren (Vorhandenheit). (*Sein und Zeit* s. 58).

Men forud for en sådan kontakt med verden går altså en anden, som aldrig bliver tilbagelagt, som altid er vor sædvanlige og hovedsagelige forbindelse med verden. Den er altså kun overdækket — og netop blot overdækket — i den forstand, at vi ikke

er klar over, at det er den oprindelige kontakt med verden. Den verden, vi har at gøre med i den oprindelige og umiddelbare erfaring af og forholde sig til verden kalder fænomenologerne livsverdenen.

Bevidsthedsfilosofien har imidlertid ikke kun haft indflydelse på de traditionelle forestillinger om erkendelse, og sprog. Den har også præget synet på mennesket og på opfattelsen af menneskets bestemmelse. Derfor kan man se et lignende opgør med bevidsthedsfilosofien i livsfilosofien som i fænomenologien.

Man kan sige, at livsfilosofiens opgør med bevidsthedsfilosofien ligger i dens opfattelse af mennesket som et verdensåbent og verdensoptaget væsen. Denne tese kan udfoldes lidt mere på følgende måde:

Livsfilosofien undersøger — som ordet angiver — den menneskelige livsudfoldelse, og dens udgangspunkt er den fundamentale erfaring, at det at leve for os mennesker ikke uden videre er det samme som at være i live. Vi erfarer nemlig alle, at vi til forskellige tider lever mere eller mindre intenst, at vi i højere eller lavere grad er opfyldt af livsfølelse, d.v.s. livsmod, livsglæde, livslyst. Forsøger vi nu at klargøre os, hvad der er det karakteristiske for dette for alvor at leve, for dette for alvor at være til stede, at være nærværende, ser vi, at det ikke består i dette at få tilfredsstillet sine behov, for det fører kun til velvære, behag, tilfredshed. Nej, der, hvor livet i os er i bestandig tilblivelse, er mest levende, er der, hvor vi er verdensåbne og verdensoptagne, som når man er opslugt af en opgave, en sag, er optaget af, hvordan det går andre, glæder sig over naturen eller glæder sig i samvær med andre. D.v.s. der hvor man er involveret med hele sig selv og ud fra det inderste i sig selv, der hvor man ikke er reserveret og udeltagende, der hvor man ikke samtidig står uden for sig selv og betragter sig selv. Det vil altsammen sige, at selvudfoldelsen, selvvirkeliggørelsen er at finde i det selvforglemmende.

Naturligvis kan man ikke leve hele sit liv på en verdensåben og verdensinvolveret måde. Store dele af tilværelsen er bedst tjent med at blive håndteret af en mindre (og mere overfladisk) del af en selv, nemlig jeg'et, som er den del af en, hvormed man bemestrer situationen, klarer tilværelsen ved hjælp af dels rutiner og vaner, dels målrettet opmærksomhed og handlen. — Men også når vi er involverede og selvforglemmende kan jeg'et være med i denne involverethed. Vi kan jo godt være opslugte og selvforglemmende, samtidig med at vi bruger alle vore kræfter på en målrettet måde og bruger alle vore åndsevner til at få klarhed over situationen.

Når man forstår, at selvudfoldelse og selvvirkeliggørelse eller den individuelle livsopfyldelse er knyttet til verdensåbenhed og verdensoptagethed, forstår man også, at der ikke er nogen modstrid mellem det at være sig selv og det at være sammen med andre, at der ikke er modstrid mellem udfoldelsen af ens individualitet og fællesskabet med andre.

Livsfilosofien — og jeg tænker her på den danske livsfilosofiske tradition, omfattende bl.a. L. Feilberg, Jakob Knudsen, V. Grønbech og K.E. Løgstrup — bruger

ikke ordet livsverden. Men der er et tydeligt slægtsskab mellem den verden, som det involverede, det verdensåbne og verdensoptagne menneske erfarer og forholder sig til og den af fænomenologerne beskrevne livsverden.

I det følgende skal jeg først give en nærmere belysning af den fænomenologisk beskrevne livsverden, ved at referere tankegange hos Heidegger, Jaspers, Lipps og Merleau—Ponty, hvoraf det vil fremgå, hvorfor de skelner mellem livsverdenen og den videnskabeligt opfattede verden, og som også — og det er i denne sammenhæng det centrale — vil afsløre et ganske bestemt træk ved livsverdenen, nemlig dens ubestemthed (afsnit II). Dette ubestemthedsfænomen er det centrale, fordi det, når jeg dernæst vender mig til livsfilosofiens beskrivelse af det involverede menneskes verden, vil blive påvist, at også denne verden karakteriseres af den ubestemthed, som kendetegner fænomenologiens livsverden (afsnit III). — I forlængelse heraf vil der så blive anstillet en række overvejelser angående, hvordan det må forklares, at livsverdenen har en sådan ubestemthed (afsnit IV).

II. Fænomenologiens livsverden — og dennes ubestemthed.

A. Heidegger.

Man er som sagt tilbøjelig til at forklare menneskets forhold til verden ud fra de konstituerede ting, der består af de to klasser: naturting og værdi— eller betydningsbehæftede ting. Man vil herudfra ræsonnere f.x. således: Forudsætningen for at vi har forståelse af noget i vor omverden, f.x. et bord, er, at vi har en erkendelse af noget substantielt kombineret med en erkendelse af tingens brug eller funktion, der logisk set kommer efter erkendelsen af det substantielle. Men — som Heidegger gør opmærksom på: det er ikke først erkendelsen, der skaber og danner en sammenhæng mellem menneske og omverden. Den betragtede bestemmelse af—, som jo er erkendelsens væsen, er grundet på en mere oprindelig væren—i—verden, "ein besorgendes Zu—tun—haben mit der Welt", og kommer kun i stand ved "ein Sich—enthalten von allem Herstellen, Hantieren und dgl."

Men hvad forstår Heidegger ved væren—i—verden? Det er oplysende at stille sig det spørgsmål, hvorfor der er bindestreg mellem ordene. Dette skyldes, at der er tale om en oprindelig og bestandig hel (einheitlich) struktur ved menneskets væren, ikke nogen sammenstykket bestemmelse. Væren—i—verden indeholder imidlertid flere momenter, som behandles — så adskilt det nu er muligt — i Sein und Zeit's første halvdel, nemlig:

- 1) Der er for det første tale om en *verden*
- 2) for det andet er man i verden i et forhold til sig selv
- 3) og for det tredje er der tale om strukturmomentet væren—*i* -verden (In—Sein).

At mennesket er *i* verden betyder ikke, at det er omgivet af noget forhåndenværende, men at det opholder sig ved verden og dens ting i den forstand, at det er fortrolig med

dem.

Heidegger mener med andre ord, at der er visse strukturer, som altid må være at forefinde i den menneskelige væren, d.v.s. i menneskets forhold til verden og sig selv. Vi skal ikke her hæfte os ved alle de træk, han fremlægger. Vi skal koncentrere os om hans beskrivelse af forholdet til den verden, der er os nærmest, (die eigene und nächste, häusliche Umwelt oder das nächstbegegnende innerumweltliche Seiende"), nemlig de i vor omverden værende brugsgenstande, værktøj, ting til at fremstille med og de fremstillede brugbare og anvendelige ting, redskaber og projekter, hvilket sammenfattes under betegnelsen Zeug. Igennem en analyse af dette forhold vil der nemlig vise sig et træk ved menneskets væren—i—verden, som vi vil genfinde hos Merleau—Ponty.

Menneskets forhold til Zeug er ikke nogen betragtningsbestemmelse af—. Det kan blive til det, men da viser tingene sig ikke længere som Zeug for en. Som det, de er, nemlig Zeug, viser de sig kun i og for en omgang med dem, der er adækvat med deres zeug—karakter. Denne omgang med dem er naturligvis brugen og anvendelsen. Det er kun i brugen og for brugen, at hammeren er hammer, at den møder os som det, den er. Man forstår ikke, hvad en hammer er ved at kikke på den og mærke sig dens egenskaber, men ved at bruge den. Derfor er det også passende at kalde dens værenskarakter (som Zeug) for Zuhandenheit (håndterlighed). Dette brugens forhold til— er naturligvis ikke uden forståelse. Det er ikke blindt, men umsigtig— har sit syn og sigte. Det inkluderer imidlertid ikke en forståelse, som grunder sig på betragten og bestemmelse af egenskaber (ein unumsichtiges Nur—hinsehen). Man begynder først at betragte og bestemme, når man ikke længere er i omgang med tingene, d.v.s. når der opstår hindringer for brugen af noget, f.x. fordi redskabet mangler eller er defekt eller man vil ud fra beskæftigelsen.

For den forståelse som ligger i brugen, fremtræder redskabet eller værket som noget, der peger ud over sig selv, som står midt i en henvisningshelhed, der omfatter følgende momenter:

1) Et um—zu—moment: Har man at gøre med et redskab, fatter man det som tjenligt til— (Dienlichkeit), anvendeligt til— (Verwendbarkeit) eller bidragende til (Beitraglichkeit).

Også værket har wo—zu—karakter: skoen er til at have på, uret er til aflæsning af tiden. Værket er fremstillet til det, det skal bruges til.

2) En henvisning til andet Zeug. ("Zeug ist immer aus der Zu gehörigkeit zu anderem Zeug"). Pennen refererer til blæk, papir, underlag, bord og måske også til lampe, møbel, vinduer, døre, værelse etc.

3) Et woraus element, idet det indeholder en henvisning til materialer, samt et um—willen—element, idet det henviser til bæreren eller benytteren, eftersom det er til dannet efter denne.

Den væren—i—verden, som er den brugende, håndterende, arbejdende, sig

beskæftigende forholden sig til — er altså en forholden sig til noget, som peger ud over sig selv, som er ubestemt, fordi det indeholder henvisninger og inddrager et ubestemt antal af andre forhold. Man henvises — ubestemt — til andre brugsgenstande eller andet værktøj, samt til benytter og forbruger o.s.v. Tingene peger ud over sig selv, fordi de har betydning eller mening (i vid forstand). De fører en horisont med sig. At noget bruges betyder, at noget bringes i focus, idet det dog altid er omgivet af en aura af betydningshenvisninger.

B. Jaspers og Lipps.

Det er velkendt, at der består en snæver forbindelse mellem fænomenologi og eksistentialisme. Et af de begreber, der er fælles for de to filosofiske retninger, er begrebet *Lebenswelt*, der dog hos eksistentialisterne udformes som et situationsbegreb. Ser man på, hvorledes filosoffer af eksistentialistisk observans karakteriserer dette begreb, vil man imidlertid hurtigt genkende *Lebenswelt*—begrebet og det deri indgående begreb om ubestemthed.

Jaspers giver i *Philosophie*, bind 2, s. 201 — 203 en kort karakteristik af begrebet, hvori det bl.a. hedder: Den enkelte er altid sat i en situation. Man kan ikke komme ud af det at være i en situation. Situationer er hverken noget fysisk eller psykisk, men enheder af disse elementer. Situationens virkelighed er både natur(lovs)bestemt og betydningsbestemt (sinnbezogen). En situation er f.x. enten fordel eller skade, chance eller skranke. Situationer er på den ene side givne og må accepteres. På den anden side kan de også tilvejebringes og udformes.

Denne situationens dobbelte karakter udvikles nærmere hos Hans Lipps (især i *Untersuchungen zu einer hermeneutischen Logik* s. 23—28): Enhver situation indeholder et moment af noget givet, der gør, at man finder sig stillet og placeret i en bestemt situation, som har krav på én, og som må være udgangspunkt for ens handlen; men samtidig gælder det, at personen netop er udfordret af situationen, at personen former og skaber situationen i og med sin erkendelse af den og handlen i den. De omstændigheder, der indgår i situationen, bliver først udformet som bestemte omstændigheder ved personens stillingtagen i situationen. Først i og med personens aktivitet fremtræder omstændighederne som gunstige eller ugunstige. Situationen sigtes, som Lipps siger, hvilket betyder, at man tager noget op, og lader andet ligge. Den samme situation er ikke den samme for den tøvende og forsagte som for den aktive og vovende. Den forsagte ser simpelthen ikke de muligheder i situationen, som den anden ser.

Det afgørende træk kommer klart frem i disse beskrivelser: den verden, som er menneskets verden, d.v.s. menneskets væren—i—verden, er ikke en verden, der er given, som består af givne, konstituerede og bestemte ting, men en verden, som uafslædelig opbygges, forandres, modelleres. Tingene i dem træder frem for og bag ved hinanden. Situationen får relief. Forud for denne artikulation og bestemmelse er

verden — situationerne — ubestemte.

C. Merleau—Ponty.

I kap. 3 i *Phenomenology of Perception* (engelsk udgave, 1962) (Attention and Judgement, s. 26—31) argumenterer Merleau—Ponty for det synspunkt, at en empiristisk teori, der bygger på konstans—hypotesen (den teori, at der består en én—til—én forbindelse mellem ydre stimuli og indre sansedata) ikke bliver i stand til at redegøre for opmærksomheden.

Empirismen må enten postulere, at eftersom det, vi perciperer, sommetider ikke svarer til stimulus—kildens objektive egenskaber, og eftersom de "normale perceptioner" ikke desto mindre må findes (ifølge konstans—hypotesen), må disse være uperciperede, og opmærksomheden forstås da som den lyskaster, der afslører dem, når den rettes mod dem. Dette er ensbetydende med, at subjektet tillægges en absolut frihed; og den synes at være simpelthen uforståelig. Hvis empirismen derimod knyttes til en deterministisk opfattelse, må den benægte, at subjektet overhovedet har noget initiativ. Den må med andre ord fornægte opmærksomhedens eksistens eller omtolke opmærksomheden til at betegne forskellige konstellationer af ved siden af hinanden stående bevidsthedstilstande.

For at få fat på en ikke—reduceret opfattelse af opmærksomheden må man forstå, at den verden, som opfattes, sanses, leves i, ikke er fuldstændig determineret og bestemt.

At rette opmærksomheden mod noget må i en vis forstand være at se efter noget. Nu kan man kun se efter noget, når man ved, hvad man ser efter. Man er altså i en tilstand af kun delvis uvidenhed (circumscribed ignorance). Den intention, der besjæler én, er tom, men dog allerede bestemt, og det er en sådan intention, man kalder opmærksomheden. Denne forudsætter altså, at det umiddelbart oplevede er ubestemt, ikke nøjagtigt lokaliseret, vagt, vekslende.

Merleau—Ponty anfører to eksempler:

1. Hvad sker der, når man retter sin opmærksomhed mod det at lokalisere et punkt på ens krop, som berøres? Der sker det, at der dannes et perceptuelt felt, som er stabilt, for så vidt det ikke forandres, alt eftersom de bevægelser udføres, som er led i lokaliseringen af punktet. Disse skiftende bevægelser implicerer jo skiftende perceptioner og fornemmelser, som, hvis de ikke indordnedes i samme rumlige felt, ville umuliggøre, at det foreløbig kun vagt lokaliserede punkt kunne lokaliseres præcist. — I andre tilfælde af det at rette opmærksomheden mod noget, er der ikke tale om skabelse af et perceptuelt felt inden for hvilket, man kan bevæge sin arm f.x., men om et mentalt felt, inden for hvilket tankeudviklinger bliver mulige.
2. Ligeledes begynder man ikke med at se bestemte farver. Først bliver man i stand til at skelne mellem farvet og farveløst, dernæst mellem kolde og varme nuancer. At

blive i stand til at se farver er således ensbetydende med en forandring i bevidsthedens struktur, en transformation af det mentale felt, en ny måde for bevidstheden at være nærværende hos sine objekter på. Der er ikke tale om at oplyse allerede eksisterende data, men om, at de artikuleres på en ny måde, idet de tages som figurer. Der er tale om en bevidsthedens ødelæggelse af data, i det øjeblik den genskaber dem. De data, som opmærksomheden rettes mod, indeholder en horisont, som sikrer, at omskabelsen af dem bevarer objektets identitet. Objektets enhed reetableres i en ny dimension. Farvekvalitetens erhvervelse sætter os i stand til at se de tidligere oplevede kvaliteter som forberedelser til nye kvaliteter. Hvad der hidtil var præsenteret som en ubestemt horisont gøres eksplicit og artikuleret. Objektet sætter opmærksomheden igang og gribes da af denne. Det forårsager en viden—bringende begivenhed, som transformerer det i kraft af en indtil da tvetydig og ubestemt (ambiguous) mening, som det kræver denne begivenhed at klargøre. Dette er tankens væsen.

Merleau—Ponty's beskrivelse af opmærksomheden og tankens natur oplyser Heideggers beskrivelse af den håndterende forholden sig i verden. Den tankemæssige og perceptuelle forholden sig indgår jo som et element i den handlende og aktive forholden sig.

Det viser sig i denne beskrivelse, at heller ikke den perceptuelle væremåde kan forstås ud fra de konstituerede ting. Tingene konstitueres netop i og med denne forholdsmåde.

D. Sammenfatning.

Det, der fremgår af disse forskellige fænomenologiske analyser af aspekter i livsverdenen, er for det første, at enhver menneskelig måde at være åben for verden på og at være involveret i verden på er karakteriseret af den struktur, man med gestaltpsykologerne kan kalde figur og baggrund eller husserlsk: fænomen og horisont. For det andet, at denne baggrund i første omgang nok kan være mere eller mindre bestemt, men dog i sidste ende bunder i noget ubestemt, en omfattende ubestemt baggrund eller horisont, som er livsverdenen i prægnant forstand. Lad mig give en illustration:

Når jeg ser et bjerg, så er baggrunden bjergets omgivelser, himlen og horisonten, kort sagt landskabet, men landskabet er til syvende og sidst delagtig i et aspekt af verden, nemlig verden i dens rumkarakter. Når jeg ser bjergets top forsvinde i skyerne, så er baggrunden for denne begivenhed den tidligere tilstand (den ikke—skjulte bjergtop) og mulige fremtidige tilstande, men disse tilstande er igen til syvende og sidst delagtige i et aspekt af verden, nemlig verden i dens tidskarakter.

Men livsverdenen omfatter ikke blot verden i dens rums— og tidskarakter. Den omfatter også den subjektive verden og den samfundsmæssige verden. Når jeg — idet jeg betragter bjerget — med Bjørnsons ord er besjælet af tanken og følelsen: "Ud vil, jeg, ud, åh så langt langt væk — over de høje fjelde", så er det, jeg forholder mig til i

denne tankefølelse (denne længsel), noget, som står frem på baggrund af forudgående og efterfølgende dele af min subjektive verden (min eksistens, min indre verden), og disse dele af min subjektive verden er til syvende og sidst delagtig i det aspekt af livsverdenen, at den altid også er min verden. Og når jeg i næste øjeblik tænker på mine forpligtelser og mine medmenneskers forventninger til mig, som noget der forhindrer mig i at virkeliggøre min længsel, da er det, jeg her forholder mig til, noget, som er en del af den samfundsmæssige verden, og denne del af den samfundsmæssige verden er til syvende og sidst delagtig i det aspekt af livsverdenen, som er dens aspekt af samfundsmæssig verden.

Denne yderste horisont — livsverdenen — hvad enten denne fremtræder i sit aspekt af rumlig, tidlig, subjektiv eller samfundsmæssig verden (eller alle disse aspekter på samme tid) — er altid en ubestemt verden, en åben totalitet.

Går vi nu fra den rene fænomenologi videre til den fænomenologiske psykologi og psykiatri kan man sige, at en væsentlig del af den anvendte fænomenologi består i bestræbelser på at beskrive de mulige former for livsverden. Ethvert individ og enhver gruppe (og dermed også til dels enhver kultur) har sin særegne livsverden, som kan beskrives ud fra en analyse af individets eller gruppens forhold til rummet, tiden, (og dermed tingene) samt til sig selv (indre verden) og til de andre (samfundsmæssig verden). Ludwig Binswanger har — foruden en systematisk beskrivelse af de forskellige former for forholdet til de andre (i *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*) beskrevet bl.a. manikerens, melankolikerens og den skizofrenes livsverden. Boss har beskrevet bl.a. de seksuelle perversiteters forskellige livsverden. Selv har jeg i *Samfund og bevidsthed* givet en skitseagtig beskrivelse af det moderne menneskes livsverden. — Jeg skal imidlertid ikke her gå videre i dette spor, men i stedet vende mig til den egentlige livsfilosofi, fordi vi her møder en særlig opmærksomhed over for det fænomen, jeg hidtil har fokuseret på, nemlig det forhold, at livsverdenen er en ubestemt totalitet.

III. Livsfilosofien om det verdensoptagne menneskes verden — og dennes ubestemthed.

Det er karakteristisk for den intense livsfølelse, livslysten, livsmodet, livsglæden — at den rummer en udpræget grad af ubestemthed. Feilberg taler om, at livsfølelestilstande udmærker sig ved deres mulighedsværdi, d.v.s. det er tilstande, som rummer det mulighedsrige, i den forstand, at der her sker en bestandig forvandling; det er tilstande, som rummer det fødende, det tilblivende, det vordende: det ene indfald avler det næste, den ene følelse befordrer den næste. Helt parallelt hermed beskriver Løgstrup de suveræne livsytringer, der jo er tilstande, hvori man helt og fuldt kan være sig selv — som mulighedsvedligeholdende livsytringer: "Tillid, barmhjertighed, oprigtighed avler nye muligheder for den anden og for en selv. De holder liv i tilværelsens karakter af mulighed".

Over for de mulighedsforhøjende tilstande hos Feilberg står så de mulighedsformindskende tilstande, og over for de suveræne livsytringer hos Løgstrup står de kredsende og tvungne livsytringer som er mulighedsophævede: "Mistillid, uoprigtighed, ubarmhertighed tenderer i retning af at berøve tilværelsen, de andres og ens egen, dens karakter af mulighed og gøre den til et tvangsforløb". Også hos digterfilosoffen J.P. Jacobsen skelnes der på en parallel måde mellem det intense liv og hverdagsligheden.

Om de (relativt få) perioder i Niels Lyhnes liv, hvor hans kunstneriske og intellektuelle arbejde lykkes for ham, hedder det bl.a.: "Alting var som forvandlet; natur og evner og arbejde fældet i hinanden som drev i drev, der var ikke tale om at standse og frydes ved sin kunst, for hvad der var færdigt, det var også forkastet, han var jo vokset fra det under arbejdet, det blev kun til trin, der løfted op imod det stadig vigende mål, trin på trin tilbagelagte veje, der var glemte, endnu mens de genlød af hans fjed" — og et andet sted hedder det om hans personlighed: "selve livets forunderlige uoprindelige nuancer spillede deri i skiftende uendelighed, bag tusindledet enhed." Det mulighedsrige i sådanne tilstande modstilles hos Jacobsen det hverdagslige: "Fulde seksten lange år, levet i dagligdags bekymringer, i smålige pligter og i sløvende ensformighed" — "Og så hver sollyns dag møntet ud i daler, art og hvid" — "Det var det liv, hvori Marie Grubbe leved".

Det, der er karakteristisk for disse tilstande, hvor der er et maksimum af livsfølelse, livsmod, livsglæde, er, at de forskellige aspekter af livsverdenen rummer en høj grad af en ubestemthed eller åbenhed, som rummer fylde. Det gælder både tiden, rummet, tingene (den objektive verden), en selv (den subjektive verden) og de andre (den samfundsmæssige verden). Lad mig give nogle illustrationer — hentet fra J.P. Jacobsens forfatterskab.

Tiden får karakter af den uendelighed, som rummer rigdom og fylde. I

Fru Fønss hedder det: "Hun syntes sig så stærk i denne stund, livet lå for hende som en stor og strålende dag — som et stort og vågent spand af tid, med hele pulse bankende i hvert sekund, med lysets lyst, med handling og med fart, og en uendelighed udadtil og indad".

På tilsvarende måde får rummet karakter af en rig uendelighed. Det hedder om Niels Lyhne et sted: "Han havde aldrig kendt en sådan følelsernes inderlighed og vælde, og der var øjeblikke, hvor han syntes sig selv titanisk, langt mer end menneske, sådan en udtømmelighed fornåm han i sit indre, så vingebred en ømhed svulmed fra hans hjerte, så vidt var hans syn, så kæmpemilde var hans domme".

Tingene fremtræder som mangfoldige og rige. Tingenes verden fremtræder som ubestemt i den forstand, at den bliver udtømmelig. Den kalder på en og inviterer til en tilegnelse, som hele tiden ser og oplever noget nyt i tingene. Mens venskabet udvikler sig mellem Niels og Fennimore og de går lange ture i efterårsskoven, hedder det om den natur, de oplever: "Bregnerne de havde vel hundrede farver, som de visnede,

og så mosset, det var en hel opdagelse, ikke blot det kraftige stormos i lavninger og på skrænter, det som kunne ligne både graner og palmer og strudsfer, men også det fine mos på træstammerne, det, der var, som man kunne tænke sig alverdens kornmarker, sådan skød det op i fine, fine strå, med mørkebrune knopper, ligesom aks, oppe i spidsen". — Det hedder om dem, at de strejfede skoven igennem på kryds og tværs, "ivrige som børn efter at finde dens skatte og mærkværdigheder, og at de så at sige delte den mellem sig, igen som børn kan gøre det——" og "de sammelnede tid deres riger og stredes om, hvis der var størst i herlighed. Det havde også navne, alting derinde, kløfter og bakker, stier og stenter, grøfter og damme, og var der hist og her et særlig stort og prægtigt træ, så havde det også navn".

Som det fremgik allerede af de citater, jeg anførte for at vise tidens og rummets fylde—karakter, finder man også denne ubestemte rigdom i sig selv (i sin indre natur): "sådan en udtømmelighed fornåm han i sit indre—".

Og endelig opleves denne udtømmelighed da også i forholdet til de andre, f.x. i kærlighedsforholdet, som jo rummer en stor grad af livsfølelse. Om kærligheden mellem Niels og Fennimore hedder det: "Kærligheden var som en natur, evigt skiftende, og evigt fødende, og der døde ikke stemning, der visned ikke følelse, uden for at give liv til de spirer, det bar i sig til noget endnu fuldkommere".

Når man ikke lever og oplever ud fra hele sig selv og ud fra det inderste i sig selv, lever man i en verden, som ikke har den her beskrevne karakter af uendelighed og ubestemthed. Lever man ud fra jeg'et alene — i selvopretholdelsens situationsbemestring — da lever man i en mere begrænset og en mere fastlagt verden.

Tiden er her et givet tidsrum, som er mere eller mindre opfyldt af givne opgaver, en forhåndsinddelt tid. Rummet er på tilsvarende måde et begrænset og mere eller mindre forhåndsstruktureret rum. Tingene er mere entydige: de har en bestemt funktion eller en bestemt betydning. Og endelig har man lagt sig selv fast på noget bestemt, i og med at det gælder behovenes tilfredsstillelse, sikringen af ens egen fremtidige muligheder, det hidtidige livs fortsættelse i de kendte baner. Den livsverden kan man kalde hverdagslivets verden. Den er blevet udforsket af hverdagsteorien, men altså også af livsfilosofien, hvor den udgør modpolen til den livsudfoldelse, der rummer livsfølelse og livsopfyldelse, og også her forbindes den med hverdagslighed (f.x. hos Feilberg og hos Jacobsen, som jeg her har citeret en del fra.).

IV. Hvad der betinger eller muliggør ubestemtheden.

Skal man nu forklare, hvad det er, der muliggør den mulighedsrige, den stadigt tilblivende livsudfoldelse, må man for det første pege på dette, at mennesket er eller har mulighed for at være et verdensåbent og verdensoptaget væsen, et i verden involveret væsen.

En anden og afgørende mulighedsbetingelse er dette, at mennesker står i eller kan stå i et udvekslende eller vekselvirkende forhold til verden. Lad mig uddybe begge

påstande lidt:

1) Dette at et menneske frem for alt udfolder sig, for så vidt som det er involveret i tingene, har med noget og nogen at gøre, viser sig bl.a. deri, at alle har brug for "noget at give sig til", "noget at rive i", men det viser sig endnu tydeligere i det forhold, at man gradvist går i opløsning, jo mere man isoleres. Opløses eller smuldrer forbindelsen med tingene og de andre, således at de trækker sig tilbage fra en i fremmedhed, ligegyldighed, da kommer man til at føle sig i stigende grad placeret i et tomrum, og den oplevelse er frygtelig, ja uudholdelig.

Berøves man den involverethed med tingene, som formidles gennem sanserne — som i eksperimenter med sensorisk deprivation — da opløses bevidstheden, og man hensættes i en tilstand af forvirring: Man ved ikke længere, hvem man er, hvor man er, kan ikke skelne mellem virkeligt og uvirkeligt.

Man kan erfare, hvad det vil sige at leve i et tomrum, når man fx. mister noget eller nogen, som udgør en væsentlig del af ens verden. Mikkel Thøgersen i Johs. V. Jensens roman *"Kongens fald"* oplever på et tidspunkt, at den pige, som så at sige er den væsentligste genstand for hele hans livsdrift, som hans mest betydningsfulde drømme og forhåbninger knytter sig til, forføres af en anden, og da kastes han ud i tomrummet. Det hedder i romanen: "Og medens Mikkel sad der på grøftekanten, kom hans livsdrift et øjeblik til at stå alene, han kastede sig ned i grøften og stønnede af angst. Men han var ung, endnu kunne hans lidenskaber ikke bestå i sig selv, de krævede objekt. Og så vendte al hans smerte sig da til had, had mod ham, Otte Iversen. Den tanke frelst ham, at lægge Otte Iversen øde".

J.P. Jacobsen har adskillige gange skildret mennesker, som i større eller mindre dele af deres liv bringes på afstand af virkeligheden, mister taget i tingene, idet disse trækker sig tilbage fra en, og ikke længere betyder noget. Niels Lyhne oplever det flere gange i sit liv. Da Madame Odero har forladt ham, hedder det om ham: "Han kunne ikke holde tilværelsens ligegyldighed ud længere, det at blive sluppet på alle kanter og altid blive kastet tilbage på sig selv. Intet hjem på Jorden, ingen Gud i Himlen, intet mål derude i fremtiden. Han ville have et hjem i det mindste".

2. Skal livet rumme intensitet og opfyldelse, så må det for det andet ikke bare være sådan, at man er involveret, har et forhold til tingene og de andre, men det må også være sådan, at ens livsudfoldelse ikke blot har sin aktive pol i en selv, men at man også får svar fra tingene og de andre, at der virkes tilbage på en fra tingene og de andre. Kort sagt: man må stå i en levende udveksling eller vekselvirkning med verden.

Det er nok en almindelig antagelse, at vi i vor aktivitet først og fremmest drives af behov og drifter, således at tingene og begivenhederne blot udløser impulser i os, når et givet behov er utilfredsstillet. Men en sådan opfattelse giver et alt for forenklet billede af vor livsudfoldelse. Vi er faktisk optaget af tingene og har at gøre med verden, selvom tingene ikke har relevans for vore behov. Vi må antage eksistensen af en langt mere omfattende trang, en trang til at tage verden i besiddelse, tilegne sig den, erobre

den. Og tænker vi om den menneskelige aktivitet ud fra en sådan trang, bliver udvekslingen og vekselvirkningen noget helt afgørende. Herudfra bliver det nemlig klart, at alt, hvad der er ukendt, usædvanligt, nyt for en i verden, appellerer til en. Da bliver mødet med det anderledes, det nye det centrale og det fundamentale i menneskets livsudfoldelse. Vi lever kun for alvor i den bevægelse, den væren undervejs, hvor vi møder noget, som rummer noget nyt, og derved giver os noget tilbage, svarer, forandrer os. Det er klart, at mødet med det nye, det der svarer os, især findes i mødet med andre mennesker. Kun personer kan jo svare i ordets strenge forstand. — I mødet med andre bliver det tydeligt, at det tilfredsstillende i mødet skyldes, at man møder noget nyt, noget andet end det, man i forvejen rummer. For hvis alt, hvad den anden siger og gør, på forhånd er en velbekendt, altså hvis den anden forfalder til det stereotyp, bare gentager sig selv, så er mødet ikke tilfredsstillende. Så rummer det ikke noget, der kalder på noget nyt i en selv, noget groende og tilblivende. Det er fordi, mødet med de andre er den del af tilværelsen, der rummer de største og hyppigste fornyelses- og forvandlingsmuligheder, at vi her også kan opleve det trættende og kedsommelige stærkest. — På den anden side må den andens reaktioner heller ikke være så fremmede, at de slet ikke kalder på noget i en selv, slet ikke korresponderer med noget i en. Da bliver der nemlig slet ikke tale om vekselvirkning.

Men også i mødet med tingene kender vi dog til, at tingene er mere eller mindre talende eller tiltalende. Og de kan i alle tilfælde fange, fængsle, gribe, betage os, og alle disse ord udtrykker jo, at de virker ind på os, virker tilbage på os.

Når jeg før afviste den tanke, at vor aktivitet kan forstås udelukkende ud fra os selv, således at livsudfoldelsen skulle have karakter af noget, der vælder frem i os, så er det naturligvis ikke tanken, at jeg vil benægte, at man i mødet med nogen eller noget kan opleve, at der udløses noget i en, aktiveres noget i en, således at dette — som en slags kilde — bringes til at flyde, bestandig river nye sider af en selv med sig, eller med et andet billede, at noget kan bringes i skred i os og som en lavine vokse sig større, hvormed det, vi har at gøre med, bestandig træder frem med nye aspekter. Det er vel dette fænomen, man kalder at blive bragt i ånde af noget. Men netop dette udtryk peger jo på, at der også her er tale om en vekselvirkning mellem os og verden, ligesom det at ånde består i en veksel mellem udånding og indånding.

Tingene kan svare en på mange måder. Om et stykke arbejde kan man sige, at det der karakteriserer det tilfredsstillende, det givtige og spændende arbejde er, at det rummer udfordringer, at det appellerer til os, og det vil sige, at det hele tiden kræver noget nyt af os, idet det selv hele tiden fremstår på en ny måde, vender en ny side udad. Tager vi en spadseretur, så gælder det givetvis, at når man begiver sig ud på en sådan, er det fordi man trænger til at røre sig, som det hedder. Men der er ingen tvivl om, at noget af det tilfredsstillende i at røre sig på denne måde ligger i det forhold, at vi ved hvert skridt oplever vekselvirkningen mellem det at være aktiv i forhold til verden og få svar tilbage. Man løfter foden og sætter den, og vejen eller jorden svarer

med et tryk af en bestemt karakter. Dernæst er der tale om, at man gennem sin egen aktivitet bestandig bringer sig i et nyt forhold til verden, skrider videre, således at omgivelserne bestandig giver en noget nyt tilbage, nye udsigter, nye sider af tingene. Overhovedet gælder det jo, at vi slet ikke kan fastholde opmærksomheden ved noget, med mindre det bestandigt viser sig på nye måder. At nyde noget, at være optaget af noget forudsætter altså en bestandig vekslen mellem vort eget udkast og tingenes svar, således at et nyt udkast giver et nyt svar, som igen foranlediger til et i forhold til det foregående anderledes udkast, hvilket igen fremkalder et i forhold til det foregående nyt svar fra tingene og således fremdeles.

Når en aktivitet er særlig tilfredsstillende, siger vi om den, at den går som en leg. Men noget af det karakteristiske for det legende—spillende er netop dette, at tingene svarer igen: i leg og spil er der altid tale om en modspiller eller noget, der svarer: muren kaster bolden tilbage, hvert træk i skak—spillet bringer en i en ny situation. Der er altså noget dybt tilfredsstillende i det at stå i vekselvirkning med tingene.

Eftersom det legende—spillende i så høj grad rummer vekselvirkning, og eftersom vekselvirkningen gør livet levende, er det forståeligt, at vi bruger udtryk som "spillevende", og at det levende, udtryksfulde i et ansigt kommer til udtryk i det, vi kalder øjnenes spil og i det smil, der spiller om en persons læber. Øjnene kan endog slå smut, på samme måde som en sten slår smut hen over havoverfladen — berører overfladen, bliver kastet op igen, berører igen etc.

Det er også spillets vekselvirkning, som gør det tillokkende at bryde det stive, forudsigelige, døde samvær med det spillende—udvekslende, drilleriet, ping—pong—udvekslingen og endog skænderiet. I hvert fald gælder det det skænderi, der renser luften og giver begge parter katharsis, at udvekslings— og vekselvirkningen selv der, hvor den har form af kamp, dog rummer mere liv, og altså er noget positivt og befriende — end den døde ubevægelighed.

Noter

- 1) Merleau—Ponty taler om, at dét er den objektive eller objektivere tænkende — fælles for common sense og videnskaben — som får os til at miste kontakten med den umiddelbare perceptuelle erfaring af verden (Phenomenology of Perception s.71). At Heidegger har samme synspunkt fremgår allerede af det faktum, at han har ment det nødvendigt at konstruere en hel ny terminologi for at karakterisere de fundamentale træk i Lebens welt (Se også *Sein und Zeit* s. 58).

000000